

TE IPUKAREA

Te Puna o te Kī

4 - 6 o Hakihea 2013

**Ngā Wai o Horotiu Marae
Te Wānanga Aronui o Tāmaki-makau-rau**

Hōtaka

Wenerei, 04 o Hakihea 2013	
9:00	Pōwhiri
10:00 - 10:30	Kapu tī - <i>Rēhitatanga</i>
10:35 - 11:35	Ngā whakaaro whakataki Dr Timoti Kāretu <i>Te Panekiretanga o te Reo</i>
11:40 - 12:10	Ka Whaka-Kāi Tahu au i ahau Hana O'Regan <i>CPIT</i>
12:15 - 13:15	Kai
13:20 - 13:50	Ngā Rauawa o te Waka Reo Māori Melanie Nelson, Mark Bradley, Carrie Wainwright <i>Ngā Rauawa o te Waka Reo Māori</i>
13:55 - 14:25	Tūturu whakamaua ko te kupu, haumī e, hui e, ko ngā kupu hou e! Tony Trinnick, Hēmi Dale <i>Te Whare Wānanga o Tāmaki-makau-rau</i>
14:30 - 15:30	Tēpu 1: Te whakaora i te reo i roto i ngā iwi Jeremy McLeod, Tiare Tepana, Hana O'Regan, Te Puna Moanaroa, Te Maharanui Mikaere
15:35 - 16:05	Kapu tī
16:10 - 16:40	Te pae whakararata whāia kia tata, te pae whakapāoho whakamaua kia tina! Wawaro Te Whaiti <i>CORE Education Ltd</i>
16:45 - 17:30	Kōtamu
17:35	HĀKARI

Taite, 05 o Hakihea 2013	
8:25 – 08:55	Kapu tī
9:00 – 10:00	Kaikōrero Matua: Te Mate Kirikā Rūmātiki Dr. Te Aro Moxon <i>Te Toka Tumai (ADHB)</i>
10:05 – 10:35	Homai, Hoatu, Waiho: Āe rānei, me whakahāngū Hone Morris <i>Te Kunenga ki Pūrehuroa</i>
10:40 – 11.10	Kapu tī
11:15 – 11:45	Ngā titonga reo waiata hou Valance Smith <i>Te Wānanga Aronui o Tāmaki-makau-rau</i>
11:50 – 12:50	Tēpu 2: Te hākinakina me te kaiora Te Miri Rangī, Stephen Te Moni, Linden Morris, Tama-te-rerewa Koopu, Karetai Williams-Paul
12:55 – 13:25	Kai
13:30 – 14:00	Te ara moana: ngā pukenga kaitiaki o te ao pūtaiao Te Rerekohu Tūterangiwhiu <i>Te Wānanga Aronui o Tāmaki-makau-rau</i>
14:05 – 14:35	Mā te aha e kīia ai he toi Māori tā te tangata e mahi nei i ēnei rā? Hēmi Kelly <i>Te Wānanga Aronui o Tāmaki-makau-rau</i>
14:40 – 15:40	Tēpu 3: Te ture me te tōrangapū Tai Ahu, Te Ururoa Flavell, Maia Wikaira, Dayle Takitimu, Haimona Gardiner
15:45 – 16:15	Kapu tī

Paraire, 06 o Hakihea 2013

8:25 - 08:55	Kapu tī
9:00 - 10:00	Kaikōrero Matua: Mai i te pouaka ki ngā papa whakaata maha Shane Taurima <i>Television New Zealand</i>
10:05 - 10.35	Mā te whakahoki kōrero wawe ka pakari haere te reo Tauwehe Tāmāti, Hēmi Dale <i>Te Whare Wānanga o Tāmaki-makau-rau</i>
10:40 - 11.40	Tēpu 4: Rangatahi Kelly-Aroha Huata, Tama-te-rerewa Koopu, Regan Paranihi, Karetai Williams-Paul, Tuhoe Tamaiparea, Chaz Brown, Aini Te Kairongohia Grace
11:45 - 12:15	Ngā whakaaro whakatepe Dr Wharehuia Milroy <i>Te Panekiretanga o te Reo</i>
12:20 - 13:30	Kai & Poroporoaki

Ngā Pūkōrero

Dr Te Aro Moxon

Ko te amorangi ki mua, ko te hāpai ō ki muri. Tēnā tātau i roto i ngā tini rangitāmirotanga o te Hononga Māreikura o te waka Tākitimu. Tihei mauri ora!

Ko Te Aro Moxon tōku ingoa. He uri tēnei o ngā kāwai o Ngai Tahu me Ngāti Kahungunu. I tipu mai au i te riu o Waikato. I runga i te āhua o tā tātau wānanga, e whai ake nei ētahi pitopito kōrero mōku ake, kia mōhio noa koutou ko wai au. I te tau 2008 i riro i a au taku tohu rata i Te Whare Wānanga o Tāmaki Makaurau. Kei te Toka Tumai (ADHB) ahau e mahi ana, otirā, e whai tonu nei i te tohungatanga mō te hauora tamariki. Ko tētahi o ngā kaupapa nui ki a au ko te kirikā rūmātiki. Nō konā, i tahuri ai au ki te rangahau i tēnei māuiuitanga, ka mutu i te tau 2012 ka whakawhiwhia ki a au te tohu mō te kairangahau hou i te hui a ngā tohunga hauora tamariki o Aotearoa (Paediatric Society Conference).

Hei tāpiri, kua whai wāhi hoki au ki ngā wānanga Māori. I te tau 2010 i puta te ihu i Te Panekiretanga o te Reo, kātahi ka whai au i te Poutāhū Reo Māori i Te Wānanga o Raukawa (Post Graduate Diploma in Te Reo Māori). I tēnei wā kei te ako au i ngā tikanga karakia i raro i te maru o Te Wānanga Mata Pūnenga. T ēnā, kei aku ihorei, kia nanaiore tātau ki te aka matua, me kore noa e ora tonu to tātau reo me ōna tikanga, hei moko mō te tuakiri o ngā reanga haere ake nei. Tēnā koutou, tēnā koutou, tēnā koutou katoa.

Kaupapa - Te Mate Kirikā Rūmātiki

Haramai te akaaka nui

Haramai te akaaka roa

Haramai te akaaka nō Io Matua Taketake, Te Waiora e

Ko tōku i tēnei wānanga he matapaki i te kaupapa o te hauoranga o wā tātau tamariki. Heoi, ka whakawhāititia ngā kōrero kia hāngai pū ki tētahi o ngā kaupapa matua o te hauora tamariki, ko te Kirikā Rūmātiki. Mārakerake noa te kitea te kaha o te pānga mai o tēnei ngārara ki a tātau. I roto i ngā tau kua hori ake nei, kua puta te ihu o Ngai Pākehā ki te Whaiao ki Te Ao Mārama, engari anō ia a Ngai Māori, e pēhia tonutia nei e te Kirikā Rūmātiki. He rua tekau mā waru whakarea ki te tatauranga Pākehā te tokomaha o ngā tamariki Māori ka kahakina ki te hōhipera e te mate nei. Ko te hua whakauka o tēnei māuiuitanga, ka raru ngā takirere o te manawa o te tamaiti, ka hē manawa. Me te aha anō he waingōhia noa te rongoā whakahōtaetae, nō reira, ehara i te mea me pēnei.

Ka rere te urupounamu, kei hea te māurutanga? Kei hea te huarahi e ora ai wā tātau tamariki? Māku e paremata, kei a tātau anō te ara orange. 'He waka kōtuia kāhore e tukutukua ngā mimira'.

Shane Taurima

18 tau a Shane Taurima e mahi ana i te rāngai whakapāho hei kaitātaki, hei kaipānui, hei kaiwhakahaere hoki. I tēnei wā, ko Shane te kaihautū i ngā hōtaka Māori, Moananui a Kiwa hoki i Te Reo Tātaki o Aotearoa (TVNZ). I mua, ko Shane tētahi o ngā kaiwhakataki o te hōtaka tōrangapū a Q+A me *Marae*. Nāna te hōtaka o *Te Karere* i whakahōu, i whakaroa ake hoki ki te 30 meneti. 12 tau a ia e whai ana i ngā take tōrangapū, hei kaikawe kōrero ki te Whare Pāremata. He kaiwhakapāho reo irirangi, pouaka whakaata, ipurangi hoki.

Kaupapa – Mai i te pouaka ki ngā papa whakaata maha

Kua peto te wā i ponitaka te whānau i te pouaka whakaata, e mau ai i a rātou ngā pūrongo, ngā kōrero o te wā me ngā kaupapa hangareka ki te tangata. I ēnei rā, he ao pāpāho rau tēnei, ā, ko tō te tangata hiahia, ko tā te kōiti whakatau.

He ngākaurua te tangata ki te ao pāpāho o uki, engari ka pēhea te Māori?

He aha te mana o te ao pāpāho?

He aha ngā haepapa o ngā kaipāoho Māori? Kei te tutuki aua haepapa?

Ka pēhea te hapori?

He aha hoki kei ngā rā o tua?

Ko tō te ika ā whiro pāpāho, tumu whakarae hoki o ngā hōtaka Māori me Te Moana Nui a Kiwa ki Te Reo Tātaki o Aotearoa, he rangahau i ngā pātai nei me te titiro hoki ki te ao pāpāho o mua me te whenumitanga mai o te rāngai kōtuiti pāpori, e noho ai ko te kiritaki hei kaiwhao i ngā kaupapa pāpāho. Ko tana pātai nui;

Me pēhea te Māori e piki ake ai ki te ao pāpāho kia kore ai ia e mahue ki muri?

Kaikauwhau

Hēmi Kelly

He uri a Hēmi Kelly nō Ngāti Maniapoto, nō Ngāti Tahu/Ngāti Whāoa. Nō tēnei tau tonu ka mutu tana whai i te tohu, Bachelor of Māori Visual Arts, i Te Whare Wānanga o Te Kunenga ki Pūrehuroa, mutu tonu tērā ka tahuri ia ki te whai i tana tohu paerua i raro i te maru o Te Wānanga Aronui o Tāmaki-makau-rau. I tēnei wā nei kei te whakaako ia i te reo Māori i Te Wānanga o Aotearoa, i Papanui, ā, ko ngā kaupapa e rua nei, arā, te toi me te reo ngā kaupapa e kaingākautia ana e ia.

Kaupapa - Mā te aha e kīia ai he toi Māori tā te tangata e mahi nei i ēnei rā?

He rerekē tā tēnā, tā tēnā titiro ki tēnei mea ki te mahi toi me ōna āhua katoa, arā, te toi whakaari, te toi pūoro, te toi whakairo me te huhua noa atu. I konei ka whakawhāitihia te titiro ki ngā toi ataata Māori o nāianei; e taea ai tēnā me mātua titiro ngā mahinga toi o mua a ngā tūpuna. Ka āta kōrerotia te rerekē haere o ētehi o ngā mahi toi o mua, me te hunga anō hoki nāna i whakauru ki roto ki ā rātou mahi tētehi āhuatanga hou, i puta kē ai tā rātou i tā te rahinga i mahi ai. Ka tirohia ngā mahi a te hunga o tēnei wā nei i whai i tērā tikanga, ā, ko te hua i puta ake i ā rātou mahi ko tēnei mea e karangahia ana ko 'ngā toi ataata Māori o nāianei'. Hei whakatepe, ka whakatakotohia ētehi kōrero hei huritao mā te tangata kia pai ai tāna whakatau i tāku e ui nei, mā te aha kē ia e kīia ai he toi Māori tā te tangata e mahi nei i ēnei rā?

Hone Morris

Inā te kupu tuku iho a Tūāiho mā e rere atu nei taiāwhio te puna o te kī, taiaha rā! Ki te taha whare tangata nō Ngāti Mārau ki Kahungunu, ki Rangitāne. Ki te taha ure tārewa nō Ngāti Maru ki Rongowhaata. Kua roa tēnei e takahi ana i te huarahi o te ao mātauranga, hei kura mahita, hei ringa matau, hei kaiwhakahaere kirimana, hei kaitakatā rauemi. I tēnei wā he pūkenga te mahi kei Te Kunenga ki Pūrehuroa. Ko taku tino kai ko te āta tiro tiro i te āhua o te takoto o te kupu mei kore ake e kitea mai ai he iho o te orokotīmatanga o te hā o te pū, te ahunga o te huatau, te aronga o te wairua.

Ko te tāhuhu o taku whare kōrero ko ngā kupu āhua; ko hoatu, ko homai me waiho. Arā, mē hāngū rānei? Ka whārikīhia iho ko ngā hua o tāku i rangahau ai hei whakatutuki i taku tohu paerua, otiia hei kai anō hoki mā Ihomatua. He kitenga nāku hei hurihuri, hei whakatara i tā tātou e mōhio ana mō ēnei tū kupu.

Kaupapa - Homai, Hoatu, Waiho: Āe rānei, me whakahāngū?

He taua, he taua. He taua kei tēnei taha, he taua kei tēnā taha. Mea mai tēnei taha, "Me kua e whakahāngū ngā kupu *homai*, *hoatu* me *waiho*!" Heoi anō ko tā tēnā taha he kite atu, he rongo atu hoki i ēnei kupu e whakahāngūtia ana e te tangata, ā-wahatia, ā-tuhia nei hoki. Koia nei te pakanga i roto i

ngā tau tata nei, arā, āe rānei me whakahāngū ēnei kupu? I ēnei rā ka rongohia te waha tangata e whakahāngū ana i ngā kupu nei, ka kitea hoki i ētahi tuhinga a taiohi mā, a pakeke mā taea noatia a kaumātua mā, ā, ka toko ake te pātai, “He tauira pai ēnei hei whāinga māku?” Kāti rā motā, ka noho ngākaurua me tōna pakirehua, ina noho ngākaurua au ka pērā hoki pea ētahi atu, mutu atu, ka hē te reo, nāwai rā ka hē kē atu!

Nā konei ka toko ake te whakaaro kia rangahaua ngā kupu tuhituhi i tuhia tuatahitia ai e te ringa tīpuna mei kore ake e kitea he māramatanga hei whakautu i te pātai rā, ‘Āe rānei me whakahāngū?’. Huri atu ki ngā Nūpepa Māori, ki te Hautaka JPS, ki te mōheni Te Ao Hou me te whakamāoritanga o te Paipera Tapu hei huarahi kōhi kōrero. Ā, he hua ka puta, rokohanga atu hoki ki tētahi āhuatanga e kore pea e mōhiotia whānuitia mō te kupu ‘waiho’. Ko ia tēnei te kaupapa o te kauhau, arā, he whakaatu i ngā hua o taku rangahau, he kōhi raraunga, he tātari, he whakamārama e purata ai te puna o te kī.

Melanie Nelson, Mark Bradley, Carrie
Wainwright

Melanie Nelson

He uri ahau nō Ngāti Pākehā. I tipu ake au i te Tau Ihu o te Waka a Māui, i Motueka. I reira au i tīmata ki te ako i te reo Māori, i te kura tuarua. Ko Moeke Paaka tōku kaiako tuatahi, nō Te Tai Tokerau ia. Mai i taua wā ko ērā atu o ōku pouako matua ko Mereana Hond rātou ko Te Ripowai Higgins, ko Te Wharehuia Milroy, ko Timoti Karetu, ko Pou Temara. Arā noa atu ngā tāngata kua whāngai mai au ki te reo, ki ngā tikanga. E kore e mutu āku mihi ki a rātou. E rua ōku ara mahi i roto i ngā tau. Ko tētahi ko te reo Māori – te whakaako, te whakamāori, te whakapākehā anō hoki. Ko tērā atu ko te tiaki i te ao tūroa, te atawhai taiao. Ināianei kei te noho au ki Whanganui me te whakakotahi i aua ara mahi e rua. He kaimahi ahau mō Te Papa Atawhai, he Kaituitui Kaupapa te tūranga. He mahi rautaki āku kia kaha ake ai te mahi tahi a Te Papa Atawhai ki ngā iwi o Whanganui, Taranaki, Tūwharetoa.

Mark Bradley

Ko Pukehau te maunga
Ko Wei te awa
Ko Te Tiriti o Waitangi te waka
Ko Kīngi Eruera te Toru te tangata
Ko Ngāti Ingarihi, ko Ngāti Pākehā ngā iwi
Ko Mark Bradley tōku nei ingoa
Tihe mauri ora!

He Pākehā tūturu ahau nō Ingarangi, engari ko tōku whānau he Māori, nō Ngāti Pikiao, nō Te Whakatōhea. E 46 ōku tau, e 24 tau e noho ana i Aotearoa, ā, kua 19 tau ināianei e kōrero ana i tēnei reo rerehua. Kua 16 tau ināianei e whakaako ana i te reo Māori i ngā kura tuarua o Te Whanganui-a-Tara. Kua toru tau ināianei e mahi ana mātau ko ōku hoa Pākehā i tēnei kaupapa o 'Ngā Rauawa o te Waka Reo Māori'.

Carrie Wainwright

I whānau au i Lower Hutt i te tau 1958. I tipu ake au ki reira, i te ao o te Pākehā. I te tau 1984, i Te Whare Wānanga o Wikitoria, i tīmata au ki te ako i te reo Māori. I taua wā i te mahi au hei kaiwhakaako i roto i te Tari Whakaako Ture. I te tau 1988, i hoki mai au i tāwahi ki te mahi hei rōia i te kamupene, Buddle Findlay. Ko te mahi tuatahi māku ki reira ko te mahi o te whawhai e pā ana ki ngā tikanga hī ika a te Māori, arā, ngā *Māori fishing rights*. I takahi au i ērā momo huarahi mō ngā tau maha. I tū au hei rōia i te taha o ētahi rōpū Māori: Ngāti Tūrangitukua; Tūwharetoa Māori Trust Board; Ngāi Tamarāwaho; Waitaha; MOMA (Manukau Urban Māori Authority); Te Whānau o Waipareira.

I te tau 2000, i whakatūria au hei kaiwhakawā o te Kōti Whenua Māori. Me kōrero Māori au i roto i taua kōti, i roto anō hoki i ngā āta matapaki a Te Rōpū Whakamana i te Tiriti. Kia ako mai au i te reo Māori, i noho au i te taha o ētahi kaiwhakaako. Ko Mereana Hond te tuatahi, engari me mihi hoki ka tika, ki ētahi atu, ki a Ruakere Hond rātou ko Henare Ngaea ko Purere Winterburn. Ko ōku pou kōrero ko Te Wharehuia Milroy rāua ko Te Ripowai Higgins.

Kaupapa – Ngā Rauawa o te Waka Reo Māori

Mai i te taenga mai o tauwiwi i tērā atu rau tau kua pēhia tētahi reo e tētahi atu, tētahi ao e tētahi atu. Ka riro mā te ao Māori e tautohe kia whai wāhi ai ki te ao Pākehā. Kei ētahi ngā pūkenga o ngā ao e rua, ko te nuinga o rātou kua ahu mai i te ao Māori.

Ko Ngā Rauawa o te Waka Reo Māori tētahi rōpū o te hunga Pākehā e reo Māori ana, me te wairua tautoko i ngā kaupapa reo Māori. I whānau mai mātou ki te ao Pākehā kē, ā, kua takahia e tēnā, e tēnā o mātou tōna ake ara kia uru mai ki te ao Māori. Kua whakairohia mātou e ngā tāngata, e ngā wheako, kua tau mai ki mua i ō mātou aroaro. Ko te āhuatanga e whakakotahi nei i a mātou ko te noho reo rua, ao rua hei hunga Pākehā.

Ko te pātai ia me pēhea rā e whakamahi i ngā pūkenga ao rua kia whai hua ai mō tātou katoa? Kua kotahi ai mātou hei tautoko i te whakarauoratanga o te reo Māori. Tuatahi, kua noho mātou hei rōpū tautoko i a mātou anō – kua āta wānanga mātou i ngā āhuatanga uaua o te noho ao rua hei hunga Pākehā. Tuarua, kua āta hanga mātou i ngā mātāpono, i ngā uara, i ngā whāinga o tō mātou nei rōpū. Tuatoru, kua hoki mātou ki ō mātou kaiako, kaitautoko Māori kia noho tuara mai mō mātou. Kua tae ki te wā kia tū hūmārie mai, kia tū pakari mai mātou hei utu i a rātou mā. Ka tū mātou hei kanohi, hei māngai Pākehā e tautoko ana i te whakarauoratanga o te reo Māori.

Hana O'Regan

Ko Hana O'Regan te Kaiārahi me te Kaihautū o te Waka Taunaki Tauira ki Te Mātāpuna o te Mātāuraka, arā ki CPIT. Mō te roaka o āna tau mahi, i aronui a Hana ki kā kaupapa whakaora reo me kā kaupapa e hāpai ana i te putaka o Kāi Māori i te ao o te mātauraka.

He kaikōkiri a Hana i kā kaupapa me kā rautaki whakaora reo mō tōna iwi a Kāi Tahu. I kā tau kua hipa, i riro i a Hana te tuaka whakahaere i te Waka Reo i Te Rūnanga o Ngāi Tahu, he tūka pouako ki Te Whare Wānanga o Otago, he pouako, he Tumu Whakahaere Tari, ā, he Tumu Whakahaere Wāhaka hoki ki Te Puna Wānaka ki CPIT. Atu i ēnei tūka motuhake, he mema hoki a Hana i ētahi poari me kā rōpū arotake i mua rā, pērā i Te Taurawhiri i te Reo Māori me Te Paepae Motuhake. Ināianei kai te noho a ia i te rōpū Whakaruruhau o Te Ipukarea, ā, ko ia hoki tētahi o kā mākaiki nō Aotearoa ki ruka i

te ICLR. Ko tana tino tūraka ko tērā o te hākui, ā, tokorua ana tamariki. Kai te ū rāia a Hana ki te kaupapa whakatipu tamariki i te reo i te kāika.

Kaupapa - Ka whaka-Kāi Tahu au i ahau

Tēnei mea te mita – kua tō rānei tōna rā ki tēnei ao? He wāhi tonu mōhona i tēnei te ao e matemate haere ana a Tini Reo, a Mano Mita i te nuku o te whenua i tona kōmirotaka? He pai kē atu rānei te tuku atu i a ia me ōna momo ki te uruka mātao kia hemo tonu atu i tōna moeka roa, i tōna moeka māeke, mei kore noa e tupono ka ora anō tōna tuakana a Te Reo Whānui i tērā āhuataka? Ā, ka noho ko Te Reo Whānui hei reo motuhake mō te motu, kia kotahi anō reo, ā haere ake nei?

Tēnā, ki te whai tātou i tērā mahere, ki te whakapeto riaka tātou e kaikākau ana ki tō tātou reo Māori ki te Reo Whānui me tōna kotahi, ā, ka whakaae tātou ki te waiho i kā reo-ā-iwi ki te pae o maumahara, me pātai ake ia, he aha rā kā mea e karo i a tātou? He aha rā te utu i te tōka o te rā?

Mahaku e kī atu, ko tēnei te urupounamu kai te aroaro o Kāi Tahu i tēnei wā. Ahakoa te tokoiti o te iwi e pīkau ana i kā kaweka o te whakaorataka o te reo i a mātou, ehara i te haka ko tērā te taero anake kai te tukituki i kā waewae o te huka nei. Kai te noho tonu te mita o Kāi Tahu hai kaupapa whakawehewehe i te mareā, ahakoa he reo Māori tō te takata, ka kore noa iho rānei, he whakaaro tonu tō tēnā, tō tēnā mō te mana me te oraka o te mita o Kāi Tahu.

Hei tēnei kauhau ka tātarīhia tērā kaupapa, arā ko te aroka o te iwi ki tōna mita i roto i kā mahi whakaora reo i ēnei rā, kia kite mai mēnā he ara atu anō kia whāia e Kāi Tahu kia ora pai ai te tuakana rāua tahi ko tōna taina i te wā kotahi. Ka mutu, ka pātaihia te pātai, ki te pērā mātou, he aha te āhua o te reo ka kitea, mā wai hoki tōna āhua e whakataua?

Valance Smith

Ko Te Parawhau, ko Te Uriroroi, ko Te Mahurehure ki Whatitiri ngā hapu o Ngāpuhi, ko Ngāti Mahuta te hapu o Waikato iwi.

Nō te tau rua mano mā whā i timata ai a Valance ki AUT University hei kaiwhakaako reo Māori ki Te Ara Poutama. Kei Te Ara Poutama tonu, engari kua whakawhānuitia āna mahi ki te School of Education, me tana mahi poukaiora ki te marae o Ngā Wai o Horotiu, ka mutu hei kaikōrero hoki mō AUT University. Kua tata tana rangahau kairangi te whakaoti i a ia, ko te pō-auaha o ngā reo waiata hou te takapou wharanui. He waiata tana kai.

Kaupapa - Ngā titonga reo waiata hou

Mai anō te taenga mai o tauīwi mā, kua whakaurua te ao pūoro hou ki tō te ao pūoro Māori e te Māori i runga i te mōhio, ko te ao pūoro he huarahi kia whakaputa whakaaro, a, ko taua ao anō e whakawhanaketia ana i runga i ngā awenga o te wā. Kua whanake mai te ao pūoro Māori i runga i te whakaaro ka nohotahi te iwi Māori me te iwi Pākehā hei whakaaweawe, hei whakanikoniko rāua i a rāua pūoro anō.

Me he ‘wai’ te waiata, ka taea ngā wai o te ao kohatu me te ao hurihuri te tūtakitaki, te reretahi kia waipuketia, katahi ka puta he reo waiata hou mō tēnei wā tonu. Heoi, ko te urupounamu e rere nei, he uaratanga tō te reo Māori kai roto i ngā titonga reo waiata hou, arā ‘contemporary Māori music’? He aha te uaratanga o te reo Māori ki ngā kaitito reo waiata hou o ēnei rā? Ko tā te rangahau matua o tēnei kauhau, kia whakatewhatewhangia te uru pounamu ‘he rauemi tō te reo waiata hou kia whakahaumanutia te reo Māori?’

Hēmi Dale & Tauwehe Tāmāti

Hēmi Dale

He uri whakaheke ahau o te Tai Tokerau, arā, o te Whā Nōta. Ko Te Rarawa me Te Aupōuri ōku nei iwi. He Māori tūturu taku wahine, a Barbara, nō te Whā Whā Nōta, nō Hāmoa. E 2 ā māua mokopuna, a Jaeda Te Atawhai rāua ko Odette Te Rangimīharo. Ko rāua te pokapū tonu o tō māua ao. Mahi ai au i Te Whare Wānanga o Tāmaki-makau-rau hei toihau o te hōtaka whakangungu pouako mā te huarahi o te reo Māori e kīia nei ko Te Huarahi Māori.

Kaupapa - Mā te whakahoki korero wawe ka pakari haere te reo

I te tau 2012 i whakaputaina e Te Pouherenga Kaiako o Aotearoa, *Ngā Pūkenga Reo e Tika ana mō ngā Pouako Paetahi mō ngā Ākongā Akomanga Rumaki: He tauira noa.* Ko tā te tuhinga nei he whakatakoto i tētahi anga reo e hāngai ana ki te matatau o te tauira ki te reo Māori. Ko te hiahia o Te Pouherenga Kaiako o Aotearoa kia whakamahia te anga reo nei me ōna paerewa reo e ngā hōtaka whakangungu pouako mā te huarahi o te reo Māori hei tautohu i ngā tūmomo pūkenga reo kia whakawhanaketia i roto i ngā tauira.

I roto i tēnei whakapuakanga ka tirohia ngā mahi a te hōtaka whakangungu pouako rumaki o Te Huarahi Māori ki te whakahāngai i āna kōwae ako reo Māori ki ngā hiahia o te anga reo a Te Pouherenga Kaiako. Ka whakaahuatia hoki ētahi o ngā rautaki pūtoi ako i whakamātauria me ngā hua o ēnei. Ka tirohia ngā kōrero whakahoki ā ngā tauira mō te whakapikinga ake o ō rātou pūkenga reo. Ka tāututia hoki ētahi āhuatanga o te anga reo Māori kia whakakahatia ake, ētahi āhuatanga hoki kia tāpiritia ki te anga reo.

Wawaro Te Whaiti

Ka rarapa ōku kanohi ki taha katau ka kitea ko ngā pae maunga Tararua, ki taha mauī ka kitea ko ngā pae maunga Aorangī. Koia ēnei e karapoti nei i te rangiwhāwhātanga o te rohe e karangatia ana ko Wairarapa. Koia ia ko tōku ūkaipō. Ko Ngāti Kahungunu, ko Rangitāne ki Wairarapa, ko Kāi Tahu ōku kawai whakapapa ki te waka o Tākitimu.

Tēnā tātou e te hī, e te hā e takatakahi nei i ngā mākenu āhiki o hākui mā, o hākoru mā.

Ko te rahinga o ngā mahi kua oti i a au i ngā tau ngahuru kua hori ā mohoa nei ka whai pānga ana ki tō tātau reo Māori, ki ā tātau tamariki kōrero Māori, ki ō tātau mātauranga Māori tatū iho rā ki ō tātau haporī reo Māori. Hāunga anō tōku reo, e kaingākau ana a au ki ngā āhuatanga e tipu pai mai ai ā tātau tamariki, e whanake mai ai tō rātou mōhio ki te whiu i te kupu, e pakari ai tō rātou māia ki te tū Māori mai i tēnei ao o tātau.

Kaupapa - Te pae whakararata, whāia kia tata, te pae whakapāoho, whakamaua kia tina!

Ānō nei he mate urutā te orokahanga mai o ngā pūnaha hangarau whakararata e kīia nei ko te 'Pāpāho ā-Pāpori'. Ki te pērā te titiro ki ōna āhuatanga, ki tōna horapa anō hoki ka hē tā tātou kapo atu i ōna painga huhua.

Heoi anō, i konei, i tō tātou hē, ka kitea he oranga. Ina pokea ana te tangata e te māuiui, ko tā te tākuta mahi he hoatu rongoā, ā, i reira ka kitea tētahi punua whakapono ka piki te ora. E mōhio ana te Māori me pēhea te kapo atu i ngā pāinga o ētahi kātū āhuatanga hou me te pare i ōna tauaro ki rahaki ki reira mate atu ai. I te taenga mai o te Pākehā i te tirohanga atu ā ō tātou tīpuna ki ō rātou rawa i waingōhia te whakataua ko hea ngā mea e whai take ana mō te Māori.

Ko tā te Pāpāho ā-Pāpori mahi he kōtuitui i tēnā pāpori, ki tēnā; he whakahau, he whakamahuki anō hoki i ngā take o tēnā tangata, o tēnā pākihi puta noa, puta noa. Kāore i tino rerekē ki tā ō tātou tīpuna whakamahi i ngā hangarau o te wā, arā ia, ko ngā niupepa Māori, ko ngā reo irirangi hoki, he whakatutuki i ā te Pāpāho ā-Pāpori mahi i tēnei wā. Ko tāku e whai nei kia panonihia tā tātou tītiro kia arohia kē ko ngā painga ranea o te Pāpāho ā-Pāpori kia kitea he rongoā e āhei ai te Māori tēnei whanaketanga te whai atu, te kake atu, me te whakawhanake atu anō hoki.

Me pēnā tātou i o tātou tīpuna. Kua tātou e mate noa iho i te wehi ki ēnei tū āhuatanga, me mate kē i te ako ki te whakamahi i ēnei pūnaha hei painga mō tātou.

Tony Trinnick & Hēmi Dale

Tony Trinnick

Ko Te Whānau-a-Apanui te iwi, ko Te Whānau-a-Kahu te hapū, ko te Raukūmara te tuara, ko Apanui te tangata. I tupu ake, i kura ahau ki Te Kaha, te taone nui o Te Whānau-a-Apanui.

Nui ake i te 30 tau ahau e mahi ana i roto i nga tū āhuatanga o te whakaako. Tuatahi, hei kaiako kura tuatahi, tuarua, hei kaikauwhau ki Te Whare Wānanga o Tāmaki-makaurau tae noa ki nāianei tonu. He kairangahau hoki ahau ki te whare wānanga, ā, ka hurihuri haere ahau ki te whakangungu, ki te tautoko anō hoki i ngā kaiako i roto i ngā kura e whakaako ana mā te huarahi o te reo Māori, arā, te pāngarau me te pūtaiao.

Hēmi Dale

He uri whakaheke ahau o te Tai Tokerau, arā, o te Whā Nōta. Ko Te Rarawa me Te Aupōuri ōku nei iwi. He Māori tūturu taku wahine, a Barbara, nō te Whā Whā Nōta, nō Hāmoa. E 2 ā māua mokopuna, a Jaeda Te Atawhai rāua ko Odette Te Rangimīharo. Ko rāua te pokapū tonu o tō māua ao. Mahi ai au i Te Whare Wānanga o Tāmaki-makau-rau hei toihau o te hōtaka whakangungu pouako mā te huarahi o te reo Māori e kīia nei ko Te Huarahi Māori.

Kaupapa – Tūturu whakamaua ko te kupu, haumī e, hui e, ko ngā kupu hou e!

Mō te kotahi rau rua tekau tau i muri mai i te whakaturetanga o te Ture Mātauranga i te tau 1867 i whakawhāititia te whakamahinga o te reo ki ētahi wāhi noa iho pēnā i te marae, i te whare karakia, i ētahi rohe me ētahi kāinga noa iho. Nō te tīmatanga o Te Kōhanga Reo, te Kura Kaupapa Māori me ngā kura rumaki huri noa i te motu i whakatuwheratia ngā kuaha o te mātauranga ki te reo Māori. Me te aha, ka tīmatatia te hangahanga kupu e taea ai e ngā tamariki me ngā pouako te kōrero mō ngā kaupapa ako o te kura. Kāhore ētahi i rata ki ngā kupu hou nei i uru mai ki roto i te reo Māori. , Ko ētahi anō i hiahia kia nui ake ngā kupu hou nei e panaia ai ngā kupu Māori-Pākehā o te reo Māori. Mō tētahi wā i ārahina e Te Taura Whiri i te Reo Māori te mahi whakarite kupu mō Aotearoa. I te mutunga o te tekau tau o ngā iwa tekau i heke Te Taura Whiri i tēnei tūranga.

I riro kē mā te hunga waihanga marautanga Māori, waihanga rauemi Māori, e whakarite kupu mō tēnei kaupapa, mō tēnā kaupapa rānei.

I roto i tēnei whakapuakanga ka kōrerorerotia ngā mahi ā te hōtaka whakangungu pouako o Te Huarahi Māori ki te whakarite i tētahi puna kupu mātauranga e tautokona ai ngā matea reo o āna tauira. Ka tirohia hoki te papakupu i hangaia e Te Huarahi Māori. Ka tirohia ngā tikanga e whakamahia ana hei whiriwhiri, hei waihanga rānei, i ngā kupu Māori hou ka hiahiatia mō roto i te hōtaka nei. Ka kōrerotia hoki ngā take ka whai pakiaka ētahi kupu, ka kohikohi puehu noa iho ētahi kupu anō.

Te Rerekohu Tūterangiwhiu

Mai i te whei ao, ki te ao marama, tihewa mauri ora!

Ko Te Rerekohu Tūterangiwhiu ahau, he kongakonga hukapapa tēnei i taka mai rā i te maunga titohea o Taranaki. He pūru rānei i pāheke mai i te whare tapu o Ngāpuhi kowhao-rau. He tauira tonu ahau ki Te Wānanga Aronui o Tāmaki-makau-rau i roto i ngā mahi o te ao Pūtaiao e anga atu ana ki ngā koirora o te moana (Marine biology), ā, e aru ana ahau i tāku tohu paerua. Ko tāku kaupapa matua, kei roto i ngā mahi o te whakatupu pāua (Paua Aquaculture).

Ko te tino aronga o āku mahi ki te whare wānanga nei, he āta rangahau, he whanake hoki, me pēhea rā ngā pukenga me ngā mātauranga o te ao pūtaiao e taunaki, e hāpai hoki i nga tūāhua o te moana, o te tai ao, otirā, o te ao Māori.

Kaupapa - Te ara moana: Ngā pukenga kaitiaki o te ao pūtaiao

Kei roto i te ao pūtaiao he, pūkenga, he mātauranga hei rauemi mā tātou, ki te hāpai ki te whakatūte i ngā tikanga kaitiakitanga o Tangaroa me ōna uri. Ko āku mahi rangahau e whirinaki ana nga āhuetanga o te whakatupu pāua, me te āta tiroiro, te wherawhera hoki ki nga pūtaka matua kei roto i tōna puku. Ko tētahi tirohanga matua o tāku rangahau, he āta titiro ki nga tūmomo whanaketanga o ngā 'probiotic bacteria', ki roto ki te puku o te pāua, me te kite mehemea e taea ai ēnei tūwhai āhua te whakaterere i te tupu o te pāua.

He momo huarahi tēnei hei whakaarotanga mā tātou te iwi Māori, i runga anō i te mōhio, nā te kaha o te ao hokohoko, me te ao patu kararehe, e whāiti ana te maha o a tātou kararehe o te tai ao, ika, paua, kukupa hoki. Kua roa nei tātou te iwi Māori e noho motuhake ana hei kaitiaki, hei kaimanaaki o o tātau moana, otirā tō tātau taiao, erangi, nā te taenga mai o tauwiwi, me te ngarohanga o nga tikanga me nga mātauranga o te ao tohunga, me te ūnga mai o ngā kōporeihana hī ika ki Aotearoa, e ngoikore ana te hauora o tō tatou moana. Kua tae ki te wā, kia rapu haere tātou te iwi Māori, i ētahi huarahi hei whakamarohirohi i ngā tikanga kaitiakitanga, kia whakahokia mai te māuri ki roto ki ō tātau takutai moana me ā tātau pataka kai.

Ara kē te kōrero, "he rāngai maomao ka tere ki tua o Nukutaurua, e kore a muri e hokia". Ka tīkina atu rā te whakataukī a Kahungunu hei taki i āku nei kōrero. Ki te kore mātou e tūpato ka mate hoki ngā ika katoa, ka pērā anō hoki ki te moa, e kore amuri e hokia.

Te Tēpu Whakaora Reo

Tiare Tepana

Nō Raukawa ki Te Kaokaoroa o Pātetere tōna Māmā. Ko Ngāti Hinerangi te hapū, ko Tangata te marae. Nō Ngapuhi tōna Pāpā, nō Ngāwhā, Ngāti Rangī me ngā raorao o Whirinaki, arā, Te Hikutū. Ko Charlie Tepana tōna nei ingoa.

Kei Tokoroa ia e mahi ana i Te Poari Manaaki o Raukawa. Ko ia te Kaiwhakahaere o te Tari Ahurea, koia hoki te tari e hāpai ake ana i ngā tūāhuaranga o te reo Māori, o tō tātou reo rangatira. E whakahaeretia ana e tana tīma ngā tini kaupapa e hāngai ana ki te reo o te marae, o te hapori, o te kāinga, waihoki ngā tūmomo tāngata o tō rātou rohe.

Jeremy MacLeod

I whānau mai au ki Ahitereiria, tekau mā whitu ōku tau ka hoki mai au ki Aotearoa nei ki te ako i te reo Māori. Kua tata pau te tekau tau mai i taku hokitanga mai. I ako au ki te kōrero Māori i Te Whare Takiura o Kahungunu (EIT Hawkes Bay), ā, e rima tau au i reira ka riro i a au taku Tohu Paetahi (Hōnore).

Nō te tau 2008 au i pōhiritia ai ki Te Panekiretanga o Te Reo, ā, nō te tau 2009 i puta ai taku ihu. Nō te tau 2010 i whiwhi au i te tūranga mahi “Te Pouarataki o te reo me ōna tikanga Māori” i Te Kaporeihana ā-iwi o Ngāti Kahungunu. Ko taku mahi, ko te tieki i te reo o Ngāti Kahungunu me te whakatutuki i ngā whāinga o te rautaki whakaora reo a Ngāti Kahungunu. Kai Te Whare Wānanga o Waikato au e whai ana i taku Tohu Paerua, ā, kai roto hoki i Te Mata Punenga, he kaupapa akoako karakia me ngā mahi a te tohunga i raro i te taumarumarū o te amokapua nei, a Pou Temara.

Hana O'Regan

Ko Hana O'Regan te Kaiārahi me te Kaihautū o te Waka Taunaki Tauira ki Te Mātāpuna o te Mātauraka, arā ki CPIT. Mō te roaka o āna tau mahi, i aronui a Hana ki kā kaupapa whakaora reo me kā kaupapa e hāpai ana i te putaka o Kāi Māori i te ao o te mātauraka.

He kaikōkiri a Hana i kā kaupapa me kā rautaki whakaora reo mō tōna iwi a Kāi Tahu. I kā tau kua hipa, i riro i a Hana te tuaka whakahaere i te Waka Reo i Te Rūnanga o Ngāi Tahu, he tūka pouako ki Te Whare Wānanga o Otago, he pouako, he Tumu Whakahaere Tari, ā, he Tumu Whakahaere Wāhaka hoki ki Te Puna Wānaka ki CPIT. Atu i ēnei tūka motuhake, he mema hoki a Hana i ētahi poari me kā rōpū arotake i mua rā, pērā i Te Taurawhiri i te Reo Māori me Te Paepae Motuhake. Ināianei kai te noho a ia i te rōpū Whakaruruhau o Te Ipukarea, ā, ko ia hoki tētahi o kā mā kai nō Aotearoa ki ruka i te ICLR.

Ko tana tino tūraka ko tērā o te hākui, ā, tokorua ana tamariki. Kai te ū rāia a Hana ki te kaupapa whakatipu tamariki i te reo i te kāika.

Te Puna Moanaroa

Ngā puke ki Hauraki ka tārehu
E mihi ana ki te whenua
E tangi ana ki te tangata
Ko Moehau kei waho
Ko Te Aroha kei roto
Ko Tikapa te moana
Ko Hauraki te whenua
Ko Marutūahu te tangata!

He uri a Te Puna nō Hauraki. Ko Ngāti Pūkenga, ko Ngāti Maru, ko Waikato ōna iwi. Kei Te Awaawa o Manaia e noho atu ana, e whakaako ana i ā tātou tamariki i Te Wharekura o Manaia. Nō te tau 2011, i riro i a ia te tohu Poutuarongo Whakaakoranga i Te Wānanga o Raukawa. Nō te tau 2012, i puta tōna ihu i Te Panekiretanga o Te Reo.

He taituarā ia mō te kaupapa whakarauora reo o 'Te Whare Tāhuhu Kōrero o Hauraki', nā Tākuta Korohere Ngāpō i whakakaupapa mō ngā iwi o Hauraki. He kaupapa whakarauora i te reo ake o Hauraki me ngā tikanga a kui mā, a koro mā.

Te Maharanui Mikaere

Te Tēpu Hākinakina

Te Miri Rangi

Mai i Maketu ki Tongariro – I whānau mai tēneki hunga ki roto o te rohe o Ngā Puhi, erangi rā, he uri nō Ngāti Haa me Ngāi Te Rangūita o Ngāti Tūwharetoa. Noho ana ki te takere o te waka o Te Arawa ki Rotorua aianei tonu, he kaimahi a Te Miri Rangi ki Te Papa Tākaro o Te Arawa. He ratonga hauora tērā e poipoi ana i te hākinakina, i ngā mahi korikori tinana, kua rā e waiho mai i te whanaketanga o te hinengaro, o te wairua hai orange mō te tangata matapopore.

I whakapōtae tēneki ki te tohu paetahi nō Te Whare Wānanga o Otago i raro i te maru o Te Kura Para-Whakawai (BPhEd Exercise Prescription), ā, he tauira anō hoki ia o Te Tumu (BA – Maori Studies). Ko

tōna, nā roto i ngā āhuetanga i waiho mai e ngā tupuna ka puawai te Tongarirotanga e tika ana mā tātou ngā uri o Te Arawa waka. Koia tērā e kaingākau nei a Te Miri, ko te whakaaro ake ki ngā āhuetanga o mua, i reira te tinana o te Māori i noho rangatira ai i tēnei ao. Waiho atu te whakaaro taketake i a tātou, ka puta katoa mai ngā mate ā-tinana, ā-hinengaro, ā-wairua e kitea nei i te hapori.

Stephen Te Moni

He mangainga tēnei nō ngā awhero i wawatangia nei e pēperekou mā, e mātāpuputu mā. Atu i te nohonga tahi me tōku kuia me ko tōku koroua, ko te Kohanga Reo, whāia ko te Kura Kaupapa Māori, ko te Wharekura, nā wai, ko te Whare Wānanga o Waikato. I ērā whare rūnanga i āta rūmakina au ki te reo, ki ngā tikanga, me te waiaro kakari ki ngā tā a Ngāi Rāwaho. Nō konā hoki taku ngākaunui ki te Hauora, me ngā momo Hākinakina/ korikoringa katoa i kumanu mai au, kāti koia tāku; pō mai, ao ake, he kimi i te oranga mō tāua anō te Māori, e ai ki tā tātou e whakarite nei, kaua ā ētehi atu manako o iwi kē e tāmi nei i a tātou.

Ā mohoa nei, he kaimahi au ki Te Papa Tākaro o Te Arawa. Ko tā mātou e whai nei ko ngā āhuetanga o ō tātou Atua, ō tātou Tupua, ō tātou kaitiaki hoki, waihoki, ngā taonga a Hine Te Rēhia, hai tūāpapa whakahaere i ngā korikoringa whakaora tinana, hinengaro, wairua hoki.

Akahoā ki te whatarangi tātāwhāinga o Te Matatini, ki ngā takatakahinga wae me ngā wai tāwhaiwhai o tāukiuki mā, ki ngā momo Hākinakina makiu o ēnei wā tonu nei, tuauri, whāioio noa nei ngā huarahi e eke ai te Māori ki tōna pitomata. Ko tā tātou ke, he nanaiore atu.

Linden Morris

Mai Maketū ki Tongariro
Ko Ngongotaha te maunga
Ko Te Rotorua-nui-a-Kahumatamomoe te moana
Ko Te Arawa te waka
Ko Te Arawa te iwi
Ko Ngāti Whakaue te hapū
Ko Linden Morris taku ingoa

I tipu ake a Linden ki Te Uru o Tāmaki-makau-rau, kei raro i ngā pae maunga o Waitakere. Kei reira tonu ia e noho ana, e mahi ana i tēnei wā. Ko tana mahi inaianei, he Kaiwhakahaere mo He Oranga Poutama ki Tāmaki-makau-rau, ki roto i nga hakinakina Māori, ki roto hoki i ngā hāpori Māori.

Tama-te-rerewa Koopu

He akonga ia ki Te Wānanga Aronui o Tāmaki-makau-rau. Kei te ako ia i ngā mahi o te ao pāpāoho o roto mai i te ao Māori. He hiahia nōna ki te whakapuaki pakipūmeka mō te reo me ngā tikanga o Te Whānau-ā-Apanui. He kaitākaro hoki ia ki te kapa punua Tamatoa i hinga i te whiringa toa i tū ki Poihākena i ngā marama kua hipa. He kaitākaro hoki ia i te kapa i turaki i ngā Raiona o Owairaka, i te whiringa toa o te FOX MEMORIAL i tū i te marama o Akuhata.

Karetai Williams-Paul

Ko Karetai Williams Paul tōku ingoa, he uri nō Te Rarawa me Ngāti Raukawa ki Waikato. I kuraina e au ki Hato Pāora Kāreti ki waenganui i ngā tau 2005-2009. Kei raro ahau i te manakitanga o Te Ara Poutama e ako ana i te Tohu Pāpāho Māori. I ngā rā e ara mai ana ko tōku wawata kia whakahoki ōku pukenga nō te ao mātauranga me te ao hākinakina ki te iwi Māori hei oranga mō ngā rangatira o āpōpō.

Te Tēpu Tōrangapū me te ture

Tai Ahu

Nō Waikato, nō Te Paatu hoki a Tai Ahu. He kaiako ia i te kura ture o te whare wānanga o Wikitōria. Ko ana kaupapa whakaako ko ngā ture Pāremata me tā te kōti tirohanga ki aua ture (statutory interpretation) me te tikanga matatika (ethics). Kua whiwhi i a ia he tohu paerua LLM (Distinction).

Ko te kaupapa o tana tuhingaroa ko te āhua o te noho o te reo Māori hei reo ture o Aotearoa whānui. Arā atu ētahi atu anō kaupapa rangahau e kaingākauria ana, ko te Tiriti o Waitangi, ko ngā ture matawhānui (public law), ko te tikanga Māori hei tikanga ture, me ngā ture whenua Māori. Hei te Hakihea ka eke ia ki te paepae rōia i te kōti.

Te Ururoa Flavell

He uri tēnei nō Te Arawa waka, nō Ngāti Rangiwewehi, ā, ko ia te mema pāremata o Te Waiariki mō Te Pāti Māori, ka mutu, nō tēnei tau tonu a Te Ururoa i whakatūria hei tātāriki mō Te Pāti Māori i te taha o Tāriana Tūria. I mua i tāna kuhunga atu ki te Whare Pāremata, kua roa ia e mahi ana i te ao mātauranga, ko tōna Tohu Paetahi nō Te Whare Wānanga o Tāmaki-makau-rau i roto i ngā kaupapa Māori, ā, i riro hoki i a ia tōna Tohu Paerua ki Te Whare Wānanga o Waikato.

Maia Wikaira

Ko Ngāti Tūwharetoa, rātou ko Te Rarawa, ko Ngā Puhī ōna karangatanga iwi. I whakawhiwhia e Maia i tōna Tohu Paetahi Ture Honore, tōna Tohu Paetahi Māori, me tōna Tohu Paetahi Ōhanga anō hoki ki Te Whare Wānanga o Ōtākou. Ko te kaupapa o tana tuhingaroa mō te Tohu Paetahi Ture Honore, ko te urupounamu, nō wai te mana o te wai Māori?

I mua he kaimahi ia i Russell McVeagh, engari kei Kāhui Legal ia ināianei e mahi ana. Ko Maia te Hēkeretari o Te Hunga Rōia Māori o Aotearoa mē te Hunga Ture Penapena Rawa (Resource Management Law Association) ki Pōneke.

Dayle Takitimu

He uri a Dayle Takitimu nō Te Tairāwhiti, ā, kua 12 tau ia e tū ana hei poutoko ture, hei rōia o te Kōti Matua anō hoki. He mātanga ture Pākehā a Dayle i roto i ngā āhuatanga o te mana motuhake o te iwi Māori me ngā iwi taketake, tae atu hoki ngā tikanga ture o te taiao. I whakawhiwhia ia tōna tohu rōia mai i Te Whare Wānanga o Wikitōria, ā, i puta hoki tana ihu i te United Nations World Intellectual Property Academy, i Geneva.

Kua mahi ia ki te Law Commission, ā, kua tū ia hei rōia ki Māori Legal Services, Kensington Swan me Kāhui Legal. Whai muri mai i ēnei mahi i hoki ia ki Te Tairāwhiti ki te mahi i te taha o tōna iwi, ka mutu, koia tētahi o ngā waha tautohetohe mō tā Te Whānau-ā-Apanui wero i te hunga whakangāueue, whakaoreore i ngā papa o te moana.

I ēnei rā e kotahi atu ana a Dayle ki ngā kaupapa, ki ngā ture e hāngai ana ki ngā riri a Tāwhirimātea, ki reira kite ai pea he oranga mō te ao whānui mō ngā take e pā nei ki a Papa-tū-ā-nuku.

Haimona Gardiner

He uri no Te Arawa, no Ngaiterangi no Ngāti Ranginui hoki, a Haimona Gardiner. I kuraina ia ki Te Kura Kaupapa Māori o Ruamata ki Rotorua; nā reira i poipoia ai tana hiahia ki te whakaū i te reo Māori hei reo tūturu, hei reo māori tonu i roto i a Aotearoa whānui. Ko tāna mahi hei whakatutuki i tēnei wawata ōna, he hokihoki ki Te Puawānanga o Te Arawa, he noho ki ngā rekereke o ngā mātanga o Te Panekiretanga o te Reo.

I te whakawhiwhinga o te tohu Pākihi no te Whare Wānanga o Waikato, ka haere ia ki te Kooti Whenua Māori hei āpiha; i te tau 2007 ka haere ki Te Whanganui-a-Tara, ki Paremata. E rima tau ia e hāpai ana i te ō o te waka Tōrangapū Māori hei ringa āwhina ki a Te Ururoa Flavell - Mema Paremata mo Te Waiariki, hei ringa āwhina ki a Hon. Tāriana Tūria - Minitā mo te Whānau Ora, hei kairangahau, hei kaitātari pire, hei kaituku kaupapa here hoki. E 28 noa iho ōna tau, he ihu hūpē tonu ia i roto i te ao torangapū.

Ko tana aronga nui, he whakatairanga i te ao Māori me ōna āhuatanga hapori, ngā pānga ōhanga, me ngā nekeneketanga torangapū, hei oranga mō te Māori, mō te motu whānui tonu.

Te Tēpu Rangatahi

Regan Paranihi

Takoto ana ahau ki roto i tōku whare Tipuna o Te Tiakanga ka rere tōku wairua ki te riu o maunga Tongariro. Ka tiro whakararo taku mata ki ngā wai marino o Rangitikei, ā, kei te puwaha o Rangitikei he waka. E hoe kaha ana te iwi o Ngāti Tuwharetoa i te waka o Te Arawa ki tōku nei Tūrangawaewae ki Tokorangi. Ki reira tutaki ai i tōku hapū a Ngāti Pīkiahū Waewae. “Tuwharetoa e, kia āta wha Whakaterere koe i te waka, kei pariparia e te tai. Ka mōnenehu te kura nei. Whakamarotia atu anō, ka whakahokia mai ki te kapua whakapipi. Ka mate kainga tahi, ka ora kainga rua.”

E ngā mana, e ngā reo, e ngā karangaranga maha o ngā hau e whā. Tēnei te mokopuna o Ngātoroirangi e mihi matakūiui ana ki a koutou katoa. Ko Regan Paranihi taku ingoa, ā, kei te whai ahau i taku tohu paetahi i roto i ngā mahi mō te ao pāpāho, ko taku tau tuarua tēnei. Ko te tumanako hei te tau tītoki ahau ka puawai. Ko ōku wawata mō ngā rā kei mua i ahau kia whakamana i tō tātou iwi Māori i roto i te ao pāpāho. Kia mutu ai ngā whakaparahakotanga ki a ngai tātou te iwi Māori.

Tama-te-rerewa Koopu

I tipu ake au ki te riu o Waikato, ki raro i te maru o te Kīngitanga. I kuraina ki Te Wharekura o Rākaumanga. Ahakoa tērā, i tipu ake au me ngā mōhiotanga mō aku iwi i te kainga, i a Ngāti Awa, i a Te Whānau-ā-Apanui. Ka peka mai au ki Tāmaki ki te whakawhanake i aku pukenga whutupōro rīki, i aku mahi mātauranga ano hoki. He hiahia nōku te ako i ngā mōhiotanga e pā ana ki te ao pāpāho, kia pai ai taku whakapuaki i ngā tikanga, i ngā hītori me ngā reo maha o tō tātou iwi, o te iwi Māori.

Karetai Williams-Paul

Ko Karetai Williams Paul tōku ingoa, he uri nō Te Rarawa me Ngāti Raukawa ki Waikato. I kuraina e au ki Hato Pāora Kāreti ki waenganui i ngā tau 2005-2009. Kei raro ahau i te manakitanga o Te Ara Poutama e ako ana i te Tohu Pāpāho Māori. I ngā rā e ara mai ana ko tōku wawata kia whakahoki ōku pukenga nō te ao mātauranga me te ao hākinakina ki te iwi Māori hei orange mō ngā rangatira o āpōpō.

Kelly-Aroha Huata

Ko Kelly-aroha Huata tōku ingoa, he uri takiaho nō Ngāti Kahungunu. E 20 ōku tau. Kei Te Wānanga Aronui o Tāmaki Makaurau au e ako ana i ngā āhuatanga o te ao pāpāhō. Kei roto au i taku tau whakamutunga, ā, hei te tau e tū mai nei ka tīmata au i taku Tohu Paerua i raro i te korowai o Te Ipukarea.

Aini Te Kairongohia Grace

He uri tēnei nō ngā iwi o Ngāti Porou, Te Arawa, me Ngāti Whātua. He uri hoki tēnei nō ngā moutere o Hāmoa, me Pukapuka i ngā Kuki Airani. E tika ana te kōrero, he uri ahau nō Te Moana-nui -ā-Kiwa.

He kaimahi ahau e whakaako ana i tō tātou reo Māori i raro i te maru o Te Ara Poutama i Te Wānanga Aronui o Tāmaki Makau Rau. He tauira hoki au e whai ana i te ara tohu paerua. Ko te ara whakaora reo Māori tāku e whai nei, ka hono atu āku rangahau ki ngā momo hangarau hou pēnei i te

“augmented reality”, he ara hou hei hiki, hei kawē i ngā kōrero ā ngāi tātou, te Māori, ki te āo. Koinei taku tau whakamutunga, manakohia ka oti i a au tōku tohu paerua hei te marama o Hōngongoi a te tau e heke mai nei.

Tūhoe Tamaiparea

Chaz Brown